

SORSOK A FORRADALOM UTÁN

Danilo Kiš: *Grobnica za Borisa Davidoviča*, Sveučilišna naklada „Liber”, Zagreb; Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd, 1976

Egyazon sors hét — csak árnyalatokban különböző — változatát írta meg Danilo Kiš legújabb könyvében, a *Grobnica za Borisa Davidoviča* (Sírbolt Boris Davidovič részére) címűben. A hét történetnek csak pár esetben van azonos szereplője, viszont a különböző szereplők sorsa ennek ellenére meglepő módon egyformán alakul, mármár ismétlődik is. Az elbeszélések, vagy mondhatnánk így is: regényfejezetek Közép- és Kelet-Európa térségében játszódnak le az októberi forradalom utáni időszakban. A szereplők leggyakrabban hontalan zsidók, nyugtalan emberek, akiket clemi erővel ragad magával a forradalom fénycsóvája, s éppen akkor, amikor a fényforrás már kialudni készült, vagy már ki is aludt, s csupán a fény illuzorikus érzete maradt még meg. Ez az a történelmi pillanat, amikor a forradalom felfalja a saját (hűséges vagy rajongó) gyermekeit: a sztálini tisztogatások, a koncentrációs táborok ideje, s ennek egyaránt áldozatai lesznek a forradalom periferiáján élő kisemberek, mint például Mikša, a gombvarró (*Nož sa drškom od ružinog drveta*) és a forradalmat c'őkészítő, vezető, irányító hivatásos forradalmárok, mint például Boris Davidovič Novski (*Grobnica za Borisa Davidoviča*).

A hét történetet tehát nem csupán az azonos téma fűzi össze, hanem

az is, hogy egyik a másikat a bibliai példabeszédek módjára igazolja. A sors azonos, csak a vetületei különböznek némiképpen, és mivel az *azonosság* van a hangsúly (Kiš íróilag is ebbe az irányba mélyíti el mondanivalóját), mivel egyik történet a másikat erőteljesen értelmezi, mivel a sors kíméletlen folyamatát mint szükségszerűséget csak a történetek egymásra utalásában ismerjük fel, a Kiš-művet regénynek is nevezhetjük, amelyben, bár a faktográfiai anyag lazán függ össze, az állandóan ismétlődő sorshelyzetek magát az ismétlést teszik meg a regény kompozíciós elvévé. Ezt bizonyítja a *Psi i knjige* című történet, az egyetlen, amely nem a századunkban, hanem a zsidóüldöztetések korában, 1330 táján játszódik le, s ezt támasztja alá a történet leírásához csatolt záradék, „megjegyzés” is. David Nojmant többször is arra kényszerítik, hogy vegye fel a keresztény hitet és tagadja meg a zsidó vallást. Ő ezt meg is teszi, hogy megmentse életét. Azzal az igazolással, hogy a kikényszerített hit nem lehet érvényes, ő újra és újra visszatér a zsidó vallásra. Végzetét azonban nem kerülheti el, és halálra ítélik. A narrátor a záradékban megjegyzi, hogy Noiman sorsa meglepően hasonlít Boris Davidovič sorsához. A hat évszázad alatt tehát semmi sem változott, és egyetértően idézi Marcus Aureliust: „*Aki a jelent látja, az mindent látott, ami csak valaha volt, vagy valaha lesz, mert mindennek egy az eredete és egy a formája.*” Ennek az analógiának a megidézése egyértelműen előtérbe helyezi a történetek között jelentkező *kompozíciós ismétlések tartalmi jellegét.*

Ennek ismeretében azt is leszögezhetjük, hogy bár Kiš egy meghatározott korszak dramatikus és közismert eseményei felé fordult, nem történelmi regényt írt, még ha e különös regény minden egyes fejezete történelmi dokumentumokon alapul is. A történelmi regény szerzője leginkább azért fordul a múlt felé, hogy a jelen eseményeit az eredetük forrása által jobban megvilágítsa. Kiš a jelen változataiból indul ki, hogy ezeknek az összevetése által *kiszűrje* a történelmi faktográfián túlmutató emberi lényegét, azt a *condition humaine*-t, amely az emberiség morális viselkedésében mindig azonos képletet mutat. Őt tehát a történelem történelem fölötti szelleme érdekli, és a történelmi kontextusból kiemelt művészi lényeg igazságát nagyon nehéz lenne a történelmi tények oldaláról közelíteni meg — még akkor is, ha ennek a (némileg krležai) történelemszemléletnek akadnak vitás premiszásai, s akkor is, ha tudjuk, hogy a szerző éppen a történelmi dokumentumok segítségével alakítja ki írásainak világát. Az írói „dokumentumok” ellenében nem lehet más dokumentumokra hivatkozni. Miért?

A dokumentumok szerepe Kiš művében rendkívül sajátos. Nem az az érdekes bennük, hogy megtörténtek-e vagy sem, hitelesek-e vagy sem, bár nyilvánvaló, hogy minden megtörténhetett volna. A legtöbb történet ugyanis az autentikus dokumentumok *parafrázisa*, néhány részlet pedig azonos. A történeteknek hiteles alap-modelljük van, de a megírt történetnek mégsem a valóságos esemény az anyaga, hanem a hiteles modell *parafrázisa*. A mo-

dell autentikussága másodlagos a *parafrázishoz* viszonyítva. Több kritikus nagyfokú hasonlóságot vél felfedezni Borhesnek és Kišnek a hiteles tényekhez való viszonyulásában. Ez azonban mégsem olyan nagymérvű éppen a fent említett *parafrázis* miatt. Borhes egy intellektuális világot támaszt alá (a legtöbbször nem hiteles tényekkel), Kiš viszont arra használja fel a modell hitelességét, hogy a *parafrázisban* rejlt lehetőségeket minél objektívebben kibontakoztathassa.

A dokumentum másik funkciója, hogy az egész szöveg objektivitását biztosítsa. Ezáltal Kiš eléri azt, hogy az olvasó úgy érzi, *csak* viszonyokat, helyzeteket és viselkedésformákat elemez és nem ő teremti meg azokat. Ez természetesen nagyrészt látszat, hisz a tényadatokat nem dokumentarista írói módszerekkel használja fel, hanem az elemzések által alakítja és sűríti össze, és végső fokon az elemző leírás (legtöbbször leírja az elemzésekből eredő következtetések, lehetőségek kialakulásának folyamatait) lesz az *alkotás, alakítás* legfontosabb eszköze.

Ezzel az eljárással Kiš krónika-szerű tónust biztosít magának, a narrátor objektív hangja az írás folyamatában az írói szubjektivitás fölé kerekedik. A legapróbb részlet is precíz logikai struktúrájú objektív összefüggésekkel rendelkezik. Csak egy példa: a koncentrációs táborok világát a rabok kártyacsatájával érzékelteti. Higgadt előadásával, objektív hangjával olyan megrázó valóságot tár fel, amelyet a hasonló tematikájú művekben alig találhatunk. Hatásos módon találta meg a módját és a formáját annak,

hogyan az emberi sors tragikus oldalait a történetek immanens összefüggéseiből fejtsse ki és így alakítsa ki szuverén írói világát. Jelentős műről, jelentős vállalkozásról van szó, amely méltán kap helyet az utóbbi évtized reprezentatív alkotásai között a szerb irodalomban.

VÉGEL László

ÖSSZEÁLLÓ KÉPEK

Fábián László: *Hazatérő lovam körmen virágos rét illatát hordozza, avagy jurcsa görcs a torokban*, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1976

Tizenkét novellából álló füzet alkotja Fábián Lászlónak az Új Termés sorozatban megjelent kötetét. Sem az egyes novellák, sem a szövegfüzér egésze nem hagyományos felépítésű. Az eltérés a hagyományos komponálástól egyrészt a szövegek újszerű *technikai* és *konstrukciós* eljárásaiból ered, másrészt — s ezt a mozzanatot az előbbinél is lényegesebbnek tartjuk — a módszer meghatározó *szemléleti* tényezők eredetiségéből. E két komponens együtthatásának eredményeképpen Fábián László szövegei nemcsak a kötött novellaforma fellazításáig jutnak el, és nemcsak felszámolják a klasszikus novellaírás jellegzetes követelményeit, hanem új követelményeket állítanak a szövegek elé, s ezeknek az új követelményeknek eleget is tesznek.

A *Hazatérő lovam*... szövegeiben az összefüggő, fokozatosan kibomló cselekményív helyébe lazán egymásba fűzött cselekményszilán-

kok, eseményfoszlányok kerülnek. Ennélfogva magának a — klasszikus novella gerincét képező — történetnek a jelentősége mellékessé válik. A novellák központi szálát, a szerkezetet egybefogó kohéziós erővonalat tehát másutt kell keresnünk. Az összetartó mozzanatok egyike Roald Amundsen alakja; központi figurája ez az egész novellasornak. Hasonlóképpen jelenik meg még néhány visszatérő *alak* (Káem, Smen, Elise W., nagyanya stb.) és *motívum* (pl. *Roggenmuhme*, a gyermekkori mesealak). Ezek az alakok és motívumok a szövegeken *belül*, de a szövegek *között* is összetartó erőként funkcionálnak, s ebből következően a novellák kiegészítik egymást, kiteljesítik és tovább árnyalják annak a világnak a képét, melyet Amundsen alakja fog egybe.

A kötet novelláinak van még néhány olyan vonása, amely hozzájárul ahhoz, hogy belőlük többé-kevésbé egységes szövegfelület bontakozzon ki. E minőségek egyike az a sosem csökkenő, és nem is növekvő *distancia*, amely az elbeszélőt az elbeszéléstől elválasztja; ebből az állandósított távolságból következik a szövegek egyenletes prózaritmus, a rendkívül gazdag, sokrétű nyelvi anyag kiegyensúlyozott kezelése, melyet sehol sem bont meg a szubjektívebb hangvétel, valamint a prózai és a költői stílus határterületén megvalósuló írásmódor a maga kissé emelkedett, ünnepélyes stílusával.

A *Hazatérő lovam*... egyik legizgalmasabb kérdését az jelenti, vajon milyen anyagból szövi Fábián László az Amundsen-novellákat, amikor a hagyományos novellaírás eszköztárából alig használ fel